

**СВЕЩЕНИЦИТЕ И МЯСТО ИМ
В ГРАДСКАТА ИКОНОМИКА ПРЕЗ XIX В.
(ПО ПРИМЕРА НА СЕЛИЩА
ОТ СЕВЕРОИЗТОЧНИТЕ БЪЛГАРСКИ ЗЕМИ)**

Невена НЕДЕЛЧЕВА

Abstract: *The report presents the priesthood in two selected urban centers from Northeastern Bulgaria (Hezargrad and Eski Dzhuma) and their place in the urban economy in the middle of the 19th century. The study aims to present the priests in a little known plan through their financial status, tax liability and property status. At the same time, issues related to the interaction of priests with the Orthodox community and their leadership role in it, acting as mediators with authority are analyzed. Thus, the study contributes to a fuller examination of the clergy of these two cities. In addition, it clarifies their position in the local economy and fills many gaps in the portrait of Orthodox clergy from the 19th century.*

Key words: *temmettuat defters, priests, urban economy, Orthodox community*

JEL: N33, N93

Свещениците и духовният клир заемат важно място в българското общество през вековете на османска власт. Посредническата им роля в комуникацията с официалната власт и множеството отговорни локални функции, които държавата им възлага, подсказва позициите и мястото им в българското общество. Показателен е фактът, че те заемали една от предните позиции в слабоизразената вътрешна йерархия на българското довъзрожденско общество (Todorova, 1997, p. 114). Всички тези аспекти са подробно изследвани и в голямата си част изяснени. Въпреки това ежедневното им битуване остава непознато. Почти нищо не се знае за финансовото и имотното им състояние, за източниците на приходите им и ролята им на данъкоплатци. Османските документи от XIX в. предлагат добра основа за изследване на доходите и стопанската активност на населението и са в състояние да допълнят редица празноти от облика на православния клир преди освобождението.

Предложеното изследване се фокусира основно върху първата половина на XIX в., използвайки примера на два градски центъра от североизточните български земи – Хезарград (дн. гр. Разград) и Ески Джума (дн. гр. Търговище). И

двете селища се появяват в османската документация като изцяло мюсюлмански поселения, които постепенно приемат заселници-християни от съседно разположени села. В тези условия е изключително интересно и важно да се проследи състоянието на енорията и наличието или отсъствието на основните ѝ съставни елементи: енорияши, храм и свещеници.

Преди да пристъпим към самите свещеници и мястото им в градската икономика, съвсем накратко ще представим социалния и икономически профил на двата изследвани града. Това е особено необходимо, за да може да си изясним по-лесно средата, в която действат изследваните свещеници. Както ще се убедим в хода на изложението, профилът на всеки градски център е различен и тази специфичност оказва силно въздействие върху статута на местния духовен клир.

I. Хезарград

В османската документация Хезарград се появява в самото начало на XVI в., като селище, населено изцяло с мюсюлмани (Turkish sources, 1972, pp. 441-442). Макар да няма официално статут на град, селището има типичен градски облик с множество монументални сгради и икономическа структура. Данните категорично говорят за интензивен процес на разрастване на селището в териториален и демографски аспект. През следващия XVII в. процесът на нарастване на населението на града продължава с бързи темпове. Това е времето, в което се наблюдава нарушаване на конфесионалната му хомогенност. Освен вписаните 351 мюсюлмански домакинства, организирани в девет градски квартала¹, в Хезарград вече живеят 68 немюсюлмански домакинства, населяващи Варош-и Хезарград, нам-и дигер Каяджък пънаръ и Махалле-и ерменлян. По-нататъшна представа за конфесионалното състояние на селището ни дават дефтерите от първата половина на XIX в. В средата на века в Разград живеят 5 265 мюсюлмани и 1 180 християни, разпределени в десет градски квартала².

През XIX в. икономическата структура на града вече е в завършен вид. Основната тенденция в стопанския профил на Хезарград е ясно изразената доминация на заниманията на преобладаващата част от населението в сферата на земеделието

¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi – İstanbul, TD 771, pp. 144-145.

² Въпросът за средния брой членове на едно домакинство в изследвания кадийски център бе поставян от нас не веднъж. Подробните ни изследвания показаха, че използването на общоприетия индекс 5 би дал възможно най-малкия приблизителен брой население. Домакинствата през XIX в., особено тези от категорията *erbab-i ziraat*, са много по-големи. Проучванията ни показаха, че т. нар. „задруга“ е основният модел на семейство, което доминира в региона и е особено характерна за домакинствата, които са определяни като земеделци. (Nedelcheva, 2017, pp. 435-446).

(37%). В същото време дефтерът ни разкрива и голямо разнообразие на упражняваните занаяти, ако разгледаме пълния им списък. Общият им сбор е 88, сред които най-разпространени са търговците (бакали), шивачите (терзии), одунджиите³, грънчарите, професии в сферата на обслужването, кожаро-кожухарството и пр.

II. Ески Джума

Другото изследвано селище – Ески Джума, по сходен начин също се появява в османската администрация през XVI в. Според някои изследователи първото споменаване на селище, с подобно име се открива в тахрир дефтера от 1530 г. (Sabev, 2002, p. 64). Християнски домакинства в него се появяват само няколко десетилетия по-късно. През 1579 г. в селището вече живеят 95 мюсюлмански домакинства, 41 неженени мюсюлмани, 7 домакинства на християни и 9 неженени (Kiel, 2017b, p. 695). През целия XVII в. християнският елемент присъства в религиозния облик на града, макар и да са налице известни колебания в неговата численост⁴. Средата на XIX в. ни среща с голям за времето си и важен в региона икономически център. Теметтуат дефтерът от 1845–1846 г. регистрира 1 134 домакинства, от които 843 на мюсюлмани, разпределени в 21 махали и 291 домакинства на християни, всички живущи в махале-и Варош⁵. Прави впечатление многократно увеличилото се немюсюлманско население на града, в голямата си част пришло от съседни региони.

Възникнал като изцяло мюсюлмански град, постепенно Ески Джума се утвърждава като ислямски център и важно пазарно средище. Оформянето му като занаятчийски и административен център, с ежегоден панаир, привлича множество заселници, предимно от околните села. Наред с мюсюлманите, българите-християни също се оказват изкушени от живота в кадийския център. Основното занятие на местното християнско население, което ангажира 48% от жителите на махала Варош, е терзийството. Регистърът от 1845-1846 г. разкрива и много други поминъци, в които местното християнско население се специализирало като грънчарството, абаджийството, куюмджийство и пр.

III. Свещениците през XVI–XIX в.

Конфесионалният характер на изследваните два градски центъра е изключително важен елемент от процеса на изследване на енорийската мрежа в тях. Размерът на общността в даденото село и характерът на другите религиозни

³ Търговец на дърва.

⁴ BOA, TD 771, pp. 290-294.

⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi – Istanbul, ML. VRD. TMT.d, 11902.

групи, с които съжителства, имат не малко значение. След османското нашествие значително намалява броят на енорийските храмове, а и на самите свещеници. Това е особено характерно за територията на североизточните български земи, в която изцяло се ситуират и изследваните от нас два градски центъра. Неизменен момент от духовния живот на българите през периода е ограниченият брой свещеници, на които често се налагало да обслужват няколко населени места – факт на който се спират много от европейските пътешественици. В тази връзка Стефан Герлах отбелязва, че на един свещеник му се е налагало да обслужва между 6, 8 и 10 села и затова нерядко съседни села ходели заедно на литургия (Gerlah, 1976, p. 256).

Муфасал регистрите от XVI в., авариз дефтерът от XVII в., нюфус и тметуат дефтерите от средата на XIX в. дават много добра представа за състоянието на енорията и свещеническата осигуреност на изследваните от нас два градски центъра. При съставянето на таблицата са включени попове и синове на попове.

Таблица 1.

Данни за присъствието на свещеници в Хезарград и Ески Джума (XVI–XIX в.)

Селище	XVI в.		XVII в.		1842 г.		1845-1846 г. ⁶	
	хр. дом.	попове	хр. дом.	попове	хр. дом.	попове	хр. дом.	попове
Хезарград	-	-	68 ⁷	-	209 ⁸	4	236	4
Каяджък пьнаръ	224 ⁹	2 синове на попове	-	-	-	-	-	-
Доброва	274 ¹⁰	1+8 синове на попове	-	-	-	-	-	-
Ески Джума	5 ¹¹	-	24 ¹²	-	/	/	291	4

⁶ ML. VRD. TMT.d, 11902; ML. VRD. TMT.d, 11966.

⁷ Авариз дефтер от 1641-1660 г. – TD 771, pp. 144-145.

⁸ Başbakanlık Osmanlı Arşivi – Istanbul, KK.d. 6475, pp. 38-40.

⁹ НБКМ, Ор. отд., ОАК 217/8, датиран в периода 1544-1561 (Turkish sources 1972, pp. 442-445).

¹⁰ ОАК 217/8, датиран в периода 1544-1561 (Turkish sources 1972, pp. 445-447).

¹¹ Муфасал дефтер от 1541-1542 г. – BOA, TD 382 (Sabev, 2002, p. 64).

¹² Авариз дефтер от 1641-1660 г. – BOA, TD 771, pp. 290-294.

Представените данни дават възможност да проследим организацията на култовия живот в двата града в периода XVI–XIX в. и свещеническата осигуреност на немюсюлманското им население. Включването на двете села, разположени около Хезарград е особено необходимо, тъй като именно те, след разрастването му, стават съставна част от облика на града – махале-и Варош и махале-и Мустафа челеби зиммиан. Анализът на данните показва добрата кадрова осигуреност на Каяджък и Доброва през първите векове на иноверна власт. Наличието на свещеници и най-вече на синове на такива може да ни даде представа и за евентуалното състоянието на енорийската мрежа в тези две села при предходната генерация. Традициите и силните позиции на духовенството в първите векове подсказват важното място, което регионът е имал в духовната организация на средновековната българска държава. Без съмнение близостта на региона с важен духовен и административен център като Червен е оказал своето въздействие.

Християнското население навлиза в Хезарград едва през XVII в. вследствие на разрастването му. Този плавен прием се оказва обаче съдбовен за организацията на култа в тези две нови махали на града. Документите дават ясно да разберем, че в Хезарград не е регистриран свещеник или поне не е изрично обозначено присъствието на такъв. Нещо повече от 58 християнски села в цялата каза Хезарград, попове има едва в 7 от тях (12%), а останалите 51 са квазиенории (Todorova, 1997, p. 84). В съседната каза Ески Джума положението е още по-критично. В нито едно от 15-те християнски села в казата няма регистриран религиозен служител. Без съмнение цялостното намаляване на християнската общност в двете кази през втората половина на XVII в. – XVIII в. рефлектира върху състоянието на религиозната мрежа в региона и на числеността на духовенството в него.

Документите от XIX в. представят пред нас една възродена християнска общност, която постепенно започва да набира мощ в двата градски центъра. Увеличаването на християнското население в тях предполага засилване нуждата както от свещеници, така и от нови черкви.

Таблица 2.

**Брой на свещениците и съотношение енорияши-свещеници
в няколко български селища през 1845 г.¹³**

Селище	Християнско население	Свещеници	Един свещеник на брой жители
Хезарград	1180	4	295
Ески Джума	1455	4	364
Шумен	4780	9	531
Самоков	4380	15	292
Арбанаси	1025	6	171
Трявна	1695	8	212

В сравнение с предходните столетия, представените сведения ясно показват, че религиозната организация в двете селища, а и като цяло в българските земи, рязко се различава. Въпреки че далеч не се доближават до състоянието на духовенството в региона на Търново, прави впечатление много по-доброто обезпечаване със свещеници на изследваните от нас два града, в сравнение с предходните столетия. Въпреки това значителен минус е твърде ограниченият брой църковни храмове, явявайки се недостатъчни за постоянно нарастващата християнска общност.

В теметгуат дефтера от 1845–1846 г. към Хезарград са регистрирани трима свещеници – поп Иван, син на Райко, поп Танас, син на поп Димитър и поп Илия, син на Коли. Въпреки че не фигурира в самия документ като данъкоплатец и глава на домакинство, документът е подпечатан с печата на поп Георги иконом. В джизие регистър от 1846 г. на първо място в махала Варош е вписан поп Йорги (най-вероятно това е същият поп Георги), едва 25 годишен, но определен за *başvekil*¹⁴ на християнската общност в градския квартал¹⁵. Това ни дава основание да причислим и него към свещениците, действащи в града през първата половина на XIX в.

Списъкът следва да се допълни и от други двама свещеници – поп Марко, син на поп Дамян и поп Марин поп Теодоров. Първият се открива в един нюфус

¹³ Таблицата е заимствана от доц. д-р Г. Георгиева в представянето ѝ на свещениците в каза Търново (Georgieva, 2017, p. 285).

¹⁴ Главен представител, пълномощник, доверено лице.

¹⁵ *Başbakanlık Osmanlı Arşivi – Istanbul, ML.VRD.CMH.d.00721, pp. 2.*

дефтер от 1842 г.¹⁶ Липсата му в теметтуат дефтера от 1845–1846 г. потвърждава становището, застъпено в краеведските среди (Yavashov, 1930; Radev, 2009, pp. 58-59), че той умира някъде през 40-те години на XIX в. Вторият свещеник отсъства и от двата използвани от нас документа, но присъства в сведенията, които ни е оставил Христофор Никович. От една летописна бележка в ръкописа му разбираме, че той също е пришелец в Разград и към 1836 г. служи в храма „Св. Николай“ (Radev, 2009, p. 59). Липсата му в документите навярно подсказват, че той вече не е бил между живите през 40-те години на XIX в.

Представените данни ни дават възможност да обобщим, че през първата половина на XIX в. в Разград живеят и служат шестима свещеника. В известни периоди от време те се застъпват в изпълнението на духовните си задължения в града. Въпреки това обаче през 1845 г. някои от тях вече не са между живите. Именно заради това в съпоставителната таблица (Таблица 2) посочваме имената на четирима от тях, за които имаме сигурни податки, че към тази година те извършват религиозни треби в Разград или поне са регистрирани сред живущите в града.

Броят на известните ни свещеници се разминава много с броя на храмовете както в Разград, така и в Ески Джума. Християнската общност в двете селища разполага с един единствен храм, в който да извършва трепите си.

В същото време в Ески Джума са регистрирани четирима свещеници – поп Васил, син на Тодор, поп Герги, син на Жечо, поп Никола, син на Харизан и поп Атанас, син на Симо. Ескиджумайската кондика от 1818–1882 г. дава ценни сведения за духовния клир в града през първата половина на XIX в. Сред редицата дарителски записи, сметки и вписвания в кондиката се откриват и имената на същите тези свещеници (Chronicle, 2006, pp. 240-244). Една записка от август 1852 г. допълва представа ни за състава на църковния клир в Ески Джума в средата на столетието. Сред вписаните лица четем имената на поп Ниделя, поп Герги, поп Димитри, поп Стойко, поп Стефан, поп Теодор, поп Яни, поп Марко, поп Иван и презвитер Анастас (Chronicle, 2006, p. 218). Въпреки богатия набор от информация за духовния клир в Ески Джума, е трудно да кажем с точност за всеки отделен свещеник кога се появява в града, от къде идва и каква дейност развива.

IV. Финансов статут и имотно състояние

Начинът, по който Хезарград и Ески Джума се появява на историческата сцена през XVI в. и характерът на населението, което ги изгражда до средата на следващото столетие, са все фактори, които оказват влияние върху състоянието и организацията на православната общност в двата града. Имайки предвид това,

¹⁶ КК.д. 6475, pp. 38-40.

съвсем естествено българската общественост дълго време не била в състояние да излъчи свои местни свещеници. Почти до Освобождението Хезарград е принуден да се възползва от случайни пришълци, голяма част от които остават в Разград и отдават живота си на просветното и духовното му издигане. Всички те идват от селища с установени традиции като Котел, Лясковец, Трявна, Елена и пр.

Заедно с това, характерна особеност на свещениците в двата града е, че голяма част от тях препредават този сан в поколенията. Четирима от известните ни разградски свещеници от първата половина на XIX в. са синове на свещеници: поп Иван, син на поп Райко; поп Танас, син на поп Димитър; поп Марко, син на поп Дамян и поп Марин, син на поп Теодоров. Известно е, че синът на поп Танас – поп Кръстьо също става свещеник през 1849 г., след смъртта на баща си през 1846 г., явявайки се трето поколение свещеник в семейството. В тази връзка О. Тодорова изтъква, че тенденцията към наследственост трябва да се отдаде на по-големите възможности за подготовка в една свързана с църквата семейна среда (Todorova, 1997, p. 120). Силно разпространената наследственост в свещеническите среди е характерна и за други региони (Georgieva, 2017, p. 284).

Важен момент от изясняването на мястото и ролята на свещениците в Хезарград и Ески Джума през XIX в. е въпросът за икономическия им статут. Средният годишен доход говори много за икономическото състояние на населението на отделните селища.

Таблица 3.

Годишен доход¹⁷ на свещениците в Хезарград и Ески Джума

Селище	Общ годишен доход на свещениците	Среден годишен доход на свещениците	Среден годишен доход на Християнската общност
Хезарград	1130	377	795
Ески Джума	3430	857 ½	840

Прави впечатление голямата разлика между средните доходи на свещениците в двата изследвани града. Без съмнение духовният клир в Ески Джума получава близо три пъти по-високи доходи. Те варират от 615 до 990 гроша. Техният приход се доближава до средния на християнската общност в селището и би могъл да се постави в горните нива на местната финансова стълбица. Данните ясно показ-

¹⁷ Всички представени суми в таблицата, които се отнасят до данъците и приходите на населението в двете изследвани селища са дадени в грошове.

ват, че като цяло християнската общност се откроява с много по-голяма състоятелност, в сравнение с тази в Хезарград. Средният годишен доход на християнската общност в махала Варош, където са регистрирани и всички духовници, е едва 595 гроша. В контекста на това не е изненада, че доходът на хезарградските свещеници е един от най-ниските. Нещо повече, средният им доход попада в най-ниските нива на финансовата таблица в града и е съизмерим с приходите от занимания като мутаф, даракчия, обикновен работник (амеле) и пр.

Положението на енорийското духовенство не е детайлно фиксирано в османската документация. Това създава трудности при опита да се изясни от къде произлизат приходите им. Бенедикт Курипешич, посещавайки българските земи през XVI в., отбелязва, че свещеникът бил изхранван от селската община докато е жив (Todorova, 1997, p. 110). О. Тодорова съобщава за случаи, в които свещениците са издържани и от заможни местни семейства. Въпреки това обаче, едно от основните приходни пера на енорийските свещеници били таксите за различни треби. В тази връзка Тодорова посочва, че в средата на XVIII в. жителите на Козлуджа (дн. Суворово, Варненско) плащали за кръщение по 5 пари, за сватба – 10 пари, за погребение – 20 пари или повече съгласно възможностите на всяко семейство (Todorova, 1997, p. 110).

За да си изясним мястото на свещениците в местната градска икономика през XIX в. от една страна, а от друга твърде голямата разлика в доходите им, е необходимо да надникнем по-задълбочено в източниците на приходите им. На първо място е важно да поясним, че основните доходи на свещениците, отбелязвани от регистраторите като „папазлък“ всъщност не е вид годишно възнаграждение за изпълняваната от тях професия. Доходът от папазлък включва в себе си такси от всички треби, които свещеникът е изпълнил в рамките на отчетната година – кръщение, опело, бракосъчетание. В кондиката на Ески Джума от 1818–1882 г. е записано следното с дата 1 март 1844 г.: *„Весно да е какъ Соборно граждански изволихми на свещенниците си да им са дава на всяко служение сасъ единъ иавный и определенъ караръ хакъ за всяка работа щото са тука от долу подписани по имя. Венцилу – 7¹⁸, красникъ – 3, подкумъ – 1, кращани – 2, масло Свещение – 1, воду Свещение пари – 10, голему оупеилу – 5, малко оупеилу – 2:20, парастасъ – 2, саландаръ – 12, пендиартосъ – 2 ...“* (Chronicle, 2006, p. 218).

Имайки предвид това бихме могли да отбележим, че посочените в регистъра доходи пряко отразяват икономическата състоятелност на християнската общност в селището. Така например свещениците в Ески Джума получават приход

¹⁸ В текста не е посочена паричната единица. Според нас най-вероятно става въпрос за пара.

от папазлък за година между 600–940 гроша, а тези в Хезарград 300 или 350 гроша. Изключвайки страничните доходи на тези лица по места, бихме могли да отбележим, че приходът на свещениците в Разград се доближават до този на свещениците в Арбанаси и Лясковец, където „колегите“ им получават 200–350 гроша за същите религиозни задължения (Georgieva, 2017, pp. 286-287). Към момента е трудно да обясним на какво се дължи близо три пъти по-високия приход на свещениците в Ески Джума. Тяхната състоятелност прозира в най-ранната запазена ескиджумайска кондика, където свещениците са сред първите и най-състоятелни дарители при възстановяването на църквата в града през 1817 г. и 1832 (Chronicle, 2006).

Изследваният регистър от 1845–1846 г. показва, че поне официално свещениците от двата изследвани града не получават доходи от друга дейност. Изключение прави поп Иван от Разград, за който знаем, че е един от най-прочутите зографи от онези години. Изключително ценни, с оглед финансовите въпроси, са запазените писма и договор от Котел на поп Иван. От тях е видна финансовата страна на дейността му като зограф: *„Златото, боите и другата сичката харчце е моя, а цена пазарихми за сичкуто гроша 28 000...“* (Yavashov, 1930, p. 122). Особено показателно за допълнителните доходи на поп Иван е едно писмо от 15 февруари 1834 г. до Котленските първенци: *„1834 февруари 15 ден. Ази щото са подписвам отдолу, дойну от мене сия разписка, ради черковните икони началните, ... ресиму половине ще бъдат и цената са сговорихме, на идната икона триста и тидисе гроша... другию харч сичкию от мене, и затова са подписвам аз да бъде без никое препятствия: поп Йоан от Разград“* (For you, dear people, 1985, p. 19).

Всичко това показва, че не винаги данъкоплатците отбелязват пред османските власти всички занимания, които практикуват и съответно пълните си приходи. Анализирайки доходите на свещениците в Ески Джума може да отбележим че 96% от тях са от папазлък и едва 4% от други доходи. Последните се изразяват в притежаването на лозе 1–2 евлек¹⁹ и съответния приход от него. Поп Никола има биволица, която годишно му носи 40 гроша, а поп Васил обработва 2 дьонюма нива, с годишен приход от 25 гроша. В другото изследвано селище произходът на доходите на свещеническото съсловие е сходно. 84% от приходите им идват от свещеничество, а 16% от други доходи. Всички те са от притежаването на лозови насаждения, а високият процент спрямо този в Ески Джума се дължи на много по-големите им размери. Например поп Илия владее 3 дьонюма лозе, от което получава 120 гроша годишен приход. Данните ясно показват, че

¹⁹ Един евлек е равен на $\frac{1}{4}$ от дьонюма.

свещеничеството е основното занимание и основният източник на препитанието им, което силно се различава от други съседни региони. Само ще отбележим, че едва 16% от годишния приход на лясковските свещеници е от папазлък, а на тези в Арбанаси 48% (Georgieva, 2017, p. 288).

Свещениците са отбелязвани като редовни данъкоплатци в тимарските регистри, в джизие и теметтуат дефтерите. О. Тодорова отбелязва, че ако по отношение на държавните вземания свещениците били облагодетелствани в сравнение с останалата рая, то задълженията им към църковните власти били много по-големи от тези на обикновените енориаши. В митрополитски берати от втората половина на XVII в. и XVIII в. патриаршеските и митрополитски такси присъстват с размер от 12 акчета за миряните и по една жълтица за свещениците (Todorova, 1997, p. 109).

Теметтуат дефтерите от средата на XIX в. дават ясна представа за данъчните задължения на тази група от населението в градовете. Дефтерът от 1845–1846 г. показва, че свещениците от двата града са освободения от някои от данъчните задължения, свойствени за миряните. Единствено поп Иван от Хезарград плаща вергия в размер от 32 гроша и 10 пари. Не така стои обаче въпросът в други по вид документи от XIX в. Така например в нюфус дефтер от 1842 г. и четиримата разградски свещеника плащат данък вергия. Той варира в размер от 35 ½ до 51 гроша²⁰. Засега не е ясно на какво се дължи разминаването между двата документа, съставени в близък период от време. Въпреки това поставят въпроса за това, доколко коректни са данните, вписани в тях и в каква степен е налице укриване на финансова информация.

Изследваните османски описи дават представа и за останалите данъчни задължения, с които всеки енорийските свещеник бил натоварен. Информацията, която се съдържа в дефтера от 1845–1846 г. показва, че всички свещеници заплащат десетъци за лозовите си насаждения и данък за алкохолни напитки. Що се отнася до поголовния данък и съответната джизие категория към която са причислени отделните свещеници, документите дават информация само за някои от тях. Интересно е да се отбележи, че в теметтуат дефтера за никой от свещенослужителите в Ески Джума не е посочена джизие категория, което съответно би могло да подсказва, че те са освободени от този налог. В същото време в Хезарград от трима вписани в дефтера свещеници, единствено за поп Иван не е посочена джизие категория. Това се потвърждава от един джизие дефтер, съставен по същото време – 1846 г. Вписаните в регистъра поп Танас, поп Илия и поп Йорги (по всяка вероятност поп Георги) заплащат данък в размер от 30 гроша и

²⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivi – İstanbul, KK.d. 6475, pp. 38-40.

съответно спадат към средната категория джизие платци²¹. На какво се дължи разликата в статута на свещениците в двата града е трудно да се каже. Последвали проучвания и съпоставяне на информацията с джизие регистри за Ески Джума от същия период ще дадат повече яснота по въпроса.

Представените данни ясно показват, че в много отношения християнският свещеник е третиран като обикновена рая от османската държава. Въпреки това обаче не бихме могли да твърдим, че всички те са с еднакъв статут. Приходите на свещениците от едното селище не повтарят тези от другото. Сравнявайки ги на първо място трябва да имаме предвид финансовите възможности на обществото, в което действат и което обслужват. Всяко селище се самоорганизира според собствените си възможности и това е много силно изразено в статута и възможностите на свещеническото съсловие във всеки отделен градски център.

REFERENCES:

- Georgieva, Ts 1999, *Space and Spaces of Bulgarians in the 15th – 17th Centuries*, LIK, Sofia. (in Bulgarian)
- Georgieva, G 2017, ‘A Glance to the Property Status and the Incomes of the Priests in the Region of Turnovo in the 19th Century’, in *The Balkans – Languages, History, Culture. Vol. V*, “St. Cyril and St. Methodius” University Press, Veliko Turnovo, pp. 279-292. (in Bulgarian)
- Gerlah, St 1976, *Diary of a trip to the Ottoman gate in Constantinople*, Izdatelstvo na Otechestveniia front, Sofia. (in Bulgarian)
- Eskidzhumayska Church Chronicle 1818-1882*, Narodna biblioteka “Sv. Sv. Kiril I Metodiy”, Sofia. (in Bulgarian)
- Kiel, M 2017a, ‘Hrazgrad – Hezargrad – Razgrad: the Vicissitudes of a Turkish Town in Bulgaria (Historical, Demographical, Economic and Art Historical Notes)’ Kiel, M, *Bulgaria under Ottoman Rule. Collected Writings*. Tendril, Sofia, pp. 129-186. (in Bulgarian)
- Kiel, M 2017b, ‘Eski Dzhuma (Targovishte)’ Kiel, M, *Bulgaria under Ottoman Rule. Collected Writings*. Tendril, Sofia, pp. 695-697. (in Bulgarian)
- Nedelcheva, N 2017, ‘Settlement Network and Ethnodemographic Changes in the Region of Popovo in 15th – 17th Century’, in *Dobrudzha*, no. 32, pp. 435-446. (in Bulgarian)
- Parveva, St 2011, *Land and People During 17th – First Decades of 18th Century. Reclamation and Organization of the Agrarian and Social Space in the Central and Southern Balkans under the Ottoman Rule*, Akademichno izdatelstvo prof. Marin Drinov, Sofia. (in Bulgarian)

²¹ ML.VRD.CMH.d.00721, pp. 2-4.

Radev, Iv 2009, *Nikola Ikonov and the spiritual-educational life in Razgrad in the 19th century*, Abagar, Veliko Turnovo. (in Bulgarian)

Sabev, Orl 2002, 'Society and Church in Eski Dzhumaya (Targovishte) during the Renaissance' in *Temple "Assumption of the Most Holy Mother of God" Targovishte. Proceedings of the National Scientific Conference dedicated to the 150th anniversary of the construction of the temple - Targovishte, August 17, 2001*, Sofia, pp. 61-66. (in Bulgarian)

Todorova, O 1992, 'Particular features of the parish organization in the Bulgarian lands in the 15th - 17th centuries', in *Turkish conquests and the fate of the Balkan peoples, reflected in historical and literary monuments from the 14th-16th century*, Abagar, Veliko Turnovo, pp. 213-218. (in Bulgarian)

Todorova, O 1997, *Orthodox Church and Bulgarians 15th-18th Century*, Akademichno izdatelstvo prof. Marin Drinov, Sofia. (in Bulgarian)

Turkish sources for Bulgarian history, 1972, vol. 3, Izdanie na BAN, Sofia. (in Bulgarian)

Yavashov, A 1930, *Razgrad: Its Archaeological and Historical Past*, Pridvorna pechatnitsa, Razgrad. (in Bulgarian)

For you, dear people... Essays about deserving artists and culture – contributing to the spiritual elevation of the district of Razgrad, 1985, Izdatelstvo na Otechestveniya front, Sofia. (in Bulgarian)

Correspondence address:

Nevena Nedelcheva – PhD

Historical Museum – Popovo,

97, Bulgaria Blvd. 7800 Popovo

Tel.: (+ 359) 897 637 003

E-mail: nedelceva.nst@gmail.com